

SZEMLE

Kisebbségi politika

A faj a kontinentális európai jogi elemzésben:

Egy európai kritikai fajelmélet (CRT-Critical Race Theory) felé

Mötschel, Mathias: Race in mainland European legal analysis: towards a European critical race theory = Ethnic and Racial Studies, 2011, 34 vol. 10. no 1648-1664. p.

A CRT-t az amerikai jogi akadémián fejlesztették ki kettős frusztráció eredményeképpen. Egyrészt a kisebbségi kérdésekkel foglalkozó tudósok egyre frusztráltabbak lettek az ortodox liberális polgárjogi mozgalmak korlátai miatt, és amiatt, hogy a polgárjogi mozgalmak legnagyobb vívmányai fokozatosan gyengültek és károsodtak az USA bíróságain. Másrészt ugyanazek a tudósok azzal is elégedetlenek voltak, ahogy a túlnyomóan fehér és baloldali Kritikai Jogi Tanulmányok mozgalom képviselői a fajról szóló diskurzusban lekicsinyítették az emberjogi vonatkozásokat. Ebből a szembenállásból a fajról szóló felfogások hatalmas irodalma alakult ki.

A cikk fő témája, hogy a CRT kritikája miképp érvényes a kontinentális európai rasszokra, a jogról való gondolkodására. Az egyik probléma az, hogy Európában a rasszizmust, a faji diszkriminációt nagyon szűken értelmezi a jog és széleskörű nézet, hogy a problémákat vonakodik faji keretek között vizsgálni. Úgy tűnik, hogy társadalmi-jogi értelemben Európában úgy van rasszizmus – kevés rasszistával –, hogy nincsenek is rasszok. Ez a megközelítés Európa szín- és rassz-vakságához vezet.

Európa törekszik arra, hogy a jogi fogalmak köréből törölje a „faj, fajok” fogalmakat, mert az az általános felfogás, hogy csak egy emberi faj létezik, így fajokról törvénykezési, jogi értelemben nem lehet beszélni. Helyette pl. Ausztriában az „etnikai hovatartozás” fogalmát használják.

Európa abban reménykedik, hogy a rasszizmus gondolata el fog tűnni az idők folyamán. Igaz, az EU-ban érvényben van a rasszizmus büntethetőségének tétele, azonban az egyes országok bíróságai csak nagyon ritkán ítélnék bűncselekményt rasszista indíttatásúnak. Ennek oka, hogy a rasszista indíttatás csak nagyon korlátozott esetekben érvényesíthető és bizonyítható. Olaszországban például egy bolt tulajdonosa és annak fia rasszista jelzőket ordibálva bunkósbottal vert agyon egy afrikai fiatalembert, aki lopott a boltból. A legfelsőbb bíróságig elvitt ügyben a rasszizmusból elkövetett gyilkosságot nem lehetett bizonyítani, a rasszista indíttatás szűk és erősen korlátozó jogi lehetőségei miatt.

Jelentések megállapítása szerint Olaszországban 2001-ben egy, 2002-ben négy, 2003-ban két esetben nyert a bíróságon bizonyítást, hogy a bűntény rasszista indíttatású volt, 2004-ben pedig egyetlen ilyen ügy sem volt. Az Amnesty International szervezet 2009-es jelentése szerint Ausztriában széles körben negligálták a rasszizmus ellenes ajánlások törvényi alkalmazását. Akadémiai tanulmányok jelzik, hogy a rasszista motiváció felismerésének hiánya általános európai jelenség. Pl. Grigolo (2010) beszámol a barcelonai rendőrség kétértelmű hozzáállásáról a rasszista motivációjú bűnesetek kezelésében. Még Skandinávia sem mentes ettől a jelenségtől, amit egy nemrégiben megjelent finn tanulmány mutat be, amikor 107 rasszista indíttatású cselekmény rendőrségi kezelését elemzi. A gyűlölet elleni törvény alkalmazásakor a bíróságra eljutott 32 ügy egyikében sem talált a bíróság rasszista motivációt.

Mit mutat ez a kép? Azt, hogy nemcsak arról van szó, hogy a kontinentális Európában negligálják a rasszizmusról folyó normatív és jogi diskurzust, hanem még azt a néhány rasszizmus ellenes jogszabályt sem alkalmazzák a bűnesetek szigorítására.

Miután a rasszizmusnak a jog nagyon szűk definíciót biztosít, nagyon kevés a bírói ítélet, ami azt a képzetet kelti, hogy alig van rasszizmus, nagyon kevés a rasszista, és hogy a rasszizmus csupán a (szégyenletes) múlt része.

A rasszizmus potencióális áldozatait szemszögéből a helyzet még problematikusabb, mert bennük az a kép alakul ki, hogy az egyes államok mindent a kötelességek oldaláról közelítenek meg, mindent bevándorlási jog, büntetőjog, a közigazgatási jog oldaláról közelítenek meg. Parekh szerint a diszkriminatív állam egyenlő kötelességet ró mindenkire, de megtagadja az egyenlő jogokat. Ez azért is veszélyes, mert az érintettekben aláássa a törvénykezésbe vetett bizalmat.

Általános szintre emelve a dolgokat, az ember végül hajlamos azt hinni, hogy Európa olyan hely, ahol van rasszizmus, de nincsenek rasszok, vagy olyan hely, ahol van rasszizmus, de nincsenek (alig vannak) rasszisták. Egyfelől az európai jogrendszerek elmulasztják, hogy mintát adjanak az olyan történelmi tapasztalatokra, mint amilyen az antiszemitizmus, az iszlám fóbia, a gyarmatosítás vagy a (be)vándorlás, másfelől azt a téves benyomást keltik a közvéleményben, hogy a rasszizmus csak néhány örült (beteg) embert érint, illetve a megtévesztett neonácikat és néhány nyíltan zsidóellenes embert.

Némi javulás következhet be a legújabb faji diszkrimináció ellenes nemzetközi szervezet létrejöttével (RED). Az általuk követett diszkrimináció ellenes koncepció segíthet abban, hogy a strukturális és intézményi diszkriminációt kezelje, mind közéleti, mind egyéni szinten. Azonban a kontinentális európai rassz szkeptikusok állásfoglalása, és az, hogy Európa

vonakodik bevezetni és alkalmazni az anglo-amerikai megközelítést, ahol a rasszizmust nyíltan kezelik törvényi és politikai szinten, azt jelenti, hogy továbbra is fennáll az ellenállás a RED mozgalma ellen.

A gyarmatosítás megszűnése után és annak a tudományos elképzelésnek az elhagyása után, amely hitt a biológiai rasszok létében, Franciaországban a rasszok kérdése újabban egy specifikusabb vitában jelentkezik, mégpedig statisztikusok közötti vitában. Egyfajta statisztikai eszköz bevezetésének veszélyeiről és előnyeiről folyik a diskurzus, amelyben megjelenik az egyedek valamifajta statisztikai azonosítása annak érdekében, hogy felmérhessék az etnikai vagy faji diszkriminációt (Simon 1999).

Nem sokkal ezelőtt a faj kérdése sokkal általánosabb közéleti és politikai vitában jelentkezett, amely az állampolgárság, közéleti identitás, bevándorlás, diverzitás és diszkrimináció kérdései köré csoportosult. Az egyik álláspont szerint valamifajta statisztikai eszköz bevezetése a színesbőrű emberek által elszenvedett diszkrimináció felmérésére, tabunak számít (Tin 2008). Másrészt a „Köztársasági” nézet gátolja a franciaországi feketékről szóló diskurzust vagy kutatást. Csak az utóbbi időben vált lehetővé, hogy a fajokról szóló néhány kérdést nyíltan tárgyalják.

Azt mondják, hogy a francia színvak republikanizmust a nemzet, az állampolgárság és egyenlőség unitárius nézete jellemzi. Ebben a szocio-politikai összefüggésben a fajt (vagy etnikai származást) alárendeltség ellenes és diszkrimináció ellenes összefüggésben használják, amely a kérdés kezelése kapcsán módot ad az egység, oszthatatlanság jogi érveinek kizárólagos előtérbe állítására. Azonban az elnyomó intézményekben (börtönökben, a rendőrségnél vagy a titkosszolgálatoknál) a faj és nemzetiségi hovatarozás ellenáll a jogi kihívásoknak. Ennél fogva nem tud létrejönni a színvakság szimmetrikus víziója, és a francia jogrendszer aszimmetrikusan viszonyul a fajokhoz és nemzetiségekhez, olyan módon, hogy végeredményben a fehér többség hűz hasznot a helyzetből.

A francia alkotmánybíróság a francia alkotmány első cikkelyére hivatkozva elutasította azt a törvényjavaslatot, amely lehetővé tette volna, hogy etnikai alapú statisztikák készülhessenek. Összhangban a saját jogi precedensével az alkotmánybírósági határozat autoriter módon beavatkozott a fentebb említett közéleti vitába azáltal, hogy a hagyományos, szűkeklű republikánus nézetet tette magáévá, deklarálva, hogy a faji vagy nemzetiségi eredet statisztikai számontartásának lehetősége nem állja ki az alkotmányosság próbáját. Az alkotmányjogászok ezzel világos üzenetet intéztek a köztársasági elnökhöz, Nicolas Sarkozy-hoz, aki egy alkalommal említést tett egy identitás alapú faji diszkrimináció ellenes program bevezetéséről. A cikk leírja, hogy bizonyos elnyomó intézményekben, például börtönökben mégis alkalmaznak faji alapú megkülönböztetéseket, amikor

név, bőrszín, földrajzi származási hely alapján különítik el az elítélteket, nem pedig aszerint, ki a francia állampolgár és ki nem az. A La Santé börtön iratlan szabályozása a különféle blokkokat etnikai alapon töltötte fel. A legjobb körülményeket a „Kis Európának” nevezett „A” Blokkban alakították ki, amely a fehérbőrű foglyoknak volt fenntartva. A többi, különböző származási helyű színesbőrű fogvatartott a többi blokkban sokkal rosszabb körülmények között töltötte büntetését. A börtön vezetése azzal védekezett, hogy az elkülönítéssel igyekeztek a hasonló kultúrájú embereket egy csoportba rendezni, de az egyes emberek ilyen alapú elhelyezése nem volt automatikus és nem volt kizárólagos. Mind az elsőfokú és fellebbviteli bíróság úgy ítélte meg, hogy nem történt faji diszkrimináció. A rasszizmus ellenes szervezet (SOS Racisme) megpróbálta az ügyet a Legfelső Bíróság elé vinni, azonban az ügyészség nem támogatta az alsóbb szintű bírósági ítéletek helyreigazítását.

Ez az eset is azt bizonyítja, hogy Franciaországban, de általában a kontinentális Európában is a joggyakorlat milyen szűk lehetőségeket biztosít, illetve szűk mezsgyét jelöl ki a faji megkülönböztetés bizonyítására.

A CRT ebben a helyzetben is sokat tehet annak érdekében, hogy a faji alapon történő hátrányos megkülönböztetés különféle formáit szankcionálni lehessen. Különféle nyomásgyakorló eszközöket vehet be a hátrányos helyzetű csoportok, egyedek védelmében. Ilyen például a nyilvánosság használata a sajtó útján.

A szerző összegzésként megállapítja, hogy a kontinentális Európa „színvaksága” épp olyan problematikus, mint az USA „színvaksága”.

Mindezek fényében a szerző leszögezi, hogy a kontinentális Európában is szükség lenne a törvényi szabályozás megváltoztatására, hogy a helyzet javulhasson.

Juhász Gergely Ákos